

LIBERALISM ȘI PARTIDE LIBERALE POSTDECEMBRISTE. O ANALIZĂ A MIȘCĂRII LIBERALE ROMÂNEȘTI DUPĂ DECEMBRIE '89

Iulia Huiu

1. Preambul

Istoria postdecembristă a României a cunoscut un anumit curs, pe care astăzi nu putem decât să-l consemnăm, fie că ne place sau nu, fie că ar corespunde așteptărilor noastre sau nu. Orice demers referitor la evenimentele petrecute în România după 1989 și până în prezent, orice studiu care își propune să le trateze și interpreteze este o provocare. Un asemenea demers se află la granița dintre istorie și prezent, dintre obiectivitate – specifică istoricului care se bazează în cercetare pe date empirice – și subiectivitate – specifică martorului care trăiește evenimentele ce vor rămâne în istorie. Implicit, misiunea istoricului de a privi faptele „fără ură și părtinire”¹ devine din ce în ce mai dificilă cu cât acestea sunt mai apropiate în timp de prezent. În plus, demersul este cu atât mai problematic cu cât o bună parte din cei implicați în aceste evenimente sunt încă actori pe scena politică românească, unii chiar cu influență și putere de decizie. Acestea sunt principalele aspecte în care, practic, rezidă dezavantajul unei cercetări asupra istoriei recente.

Totuși, avantajul abordării unui domeniu mai puțin aprofundat și cu multe semne de întrebare, cum este politica românească postdecembristă, constă în posibilitatea de a oferi interpretări personalizate și inedite, de a pune în lumină aspecte mai puțin cunoscute și de a le supune dezbaterii publice. Această parte a istoriei noastre, care poate fi o lecție foarte utilă pentru prezent și viitor, trebuie recuperată ca atare din motive multiple, iar istoria și, mai ales, știința politică românească au început să facă deja pași importanți în acest sens. Cei 16 ani scurși de la căderea regimului comunist au reprezentat nu doar o perioadă tumultuoasă, de tranziție, ci și o etapă a istoriei caracterizată prin paradoxuri politice și manifestări unice, experimente politice diverse, mai mult sau mai puțin reușite. Maturizarea politică în sensul consolidării democratice este posibilă cunoscând și înțelegând aceste aspecte, trăgând concluziile de rigoare și evitând repetarea aceluiași erori.

Pornind de la aceste considerente, articolul de față are ca subiect o mică parte a istoriei românești de după decembrie 1989 – cea a liberalismului românesc, în speță a partidelor care s-au declarat exponente ale acestui curent. Scopul nostru este acela de a oferi o imagine de ansamblu și de a analiza cele mai importante momente ale evoluției

¹ Formula îi aparține celebrului istoric latin Tacit – *sine ira et studio*.

partidelor liberale pe scena politică. Studiul de față nu are nicidecum pretenția de a fi unul exhaustiv, ci își propune mai degrabă să sistematizeze informațiile existente, să le prezinte într-o ordine logică și cronologică și să dea o interpretare unor fenomene politice legate de mișcarea liberală românească.

Alegerea ca subiect a familiei partidelor liberale și a liberalismului ca ideologie are un dublu motiv. În primul rând, caracterizată permanent de frământare sau dezbateră internă, generatoare de fenomene politice interesante, familia liberală de după 1989 este, fără doar și poate, un inedit și interesant subiect de analiză. În al doilea rând, în sensul enumerării, nu al importanței, o societate deschisă și o democrație consolidată nu se pot construi în absența valorilor liberale. Or, pe acest fond, este cu atât mai interesant și important de urmărit care a fost soarta partidelor liberale din România ca parte a istoriei postdecembriste.

2. 1990 – „Reinventarea” liberalismului românesc²

1990 este anul „reinventării” liberalismului românesc. 1990 este atât momentul reînființării Partidului Național Liberal, cât și primul an în care valorile și ideile liberale au început să-și facă din nou loc, destul de greu, ce-i drept, în mentalul colectiv. Începând cu 1990, familia liberală a cunoscut o evoluție destul de sinuoasă, marcată de frământări, dar și de opțiuni strategice, care aveau să facă parte dintr-un proces mai amplu de maturizare politică. Din acest punct de vedere, avaturile mișcării liberale din România sunt pline de învățăminte și constituie o experiență inedită. Pe de altă parte, liberalii au fost actorii unor fenomene politice care au marcat viața politică a României și care fac parte, până la urmă, din registrul fenomenologic al tranziției.

Reînființat la 15 ianuarie 1990 prin Decizia Civilă nr. 4 a Tribunalului Municipiului București, PNL era continuatorul Partidului Național Liberal constituit în 1875, în condițiile în care grupuri liberale existau în Țările Române încă dinainte de revoluțiile de la 1848. Astfel, la nivelul anului 1990, PNL s-a legitimat definindu-se ca partid istoric și continuator al unei tradiții democratice și s-a orientat către un mesaj anticomunist și antifesenist. Liberalii făceau apel, așadar, la un tip de legitimitate tradițională³, prin raportarea la, și, invocarea unui trecut considerat superior prezentului, din punct de vedere politic. Chiar exponenții principali ai Partidului Național Liberal în 1990 erau personaje care cunoscuseră atât experiența democratică interbelică în calitate de foști membri ai tineretului liberal, cât și pe cea a regimului comunist, ca deținuți politici sau membri ai exilului. Primul președinte al PNL după 1989 a fost Radu Câmpeanu, fost președinte al studenților liberali, fost deținut politic, plecat ulterior în exil la Paris.

Pe acest fond, PNL a fost unul dintre actorii principali ai clivajului politic creat în România postdecembristă. Pe falia comunism-anticomunism, acest clivaj⁴ inedit a

² Titlul acestui capitol este o parafrază a lucrării de referință a lui Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, trad. de Alexandru Vlad, Iași, Editura Polirom, 1997. Dacă anul 1989 marchează finalul unui proces de reinventare a politicii și căderea comunismului, el este și anul care înseamnă pentru fostele state comuniste (re)inventarea democrației, cu tot ce presupunea aceasta, mai ales pluralismul politic.

³ Max Weber definește trei tipuri de autoritate, care au la bază trei surse de legitimitate: autoritatea tradițională, cea charismatică și cea legal-rațională. În cazul autorității tradiționale, legitimitatea este căutată în trecut și are la bază credința în sanctitatea tradițiilor.

⁴ Pentru detalii cu privire la acest clivaj vezi Dan Pavel, Iulia Huiu, *Nu putem reuși decât împreună. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Iași, Editura Polirom, 2003, în special capitolele I și II.

despărțit partidele istorice, inclusiv PNL, de Frontul Salvării Naționale și moștenitorii săi politici (FDSN, PDSR).

Primul program politic al liberalilor avea ca principii fundamentale: „garantarea libertății individuale, condiție fundamentală pentru descătușarea forțelor creatoare în toate sferele de activitate socială; garantarea realei separări a puterilor în stat; reabilitarea democrației și apărarea ei prin instituții care să o garanteze; înființarea unui organism însărcinat cu controlul birocrăției și înlăturarea exceselor ei; lupta pentru reinstaurarea libertății de expresie și difuzarea opiniei, libertatea presei și abolirea cenzurii; ... stricta respectare a drepturilor egale ale tuturor minorităților etnice; privatizarea treptată a unităților economice și restructurarea lor după principiul rentabilității în cadrul unei economii de piață”⁵.

Aceste principii înglobau, în fapt, esența liberalismului, având ca pioni afirmarea libertății individului, respectarea drepturilor acestuia, construirea unui stat de drept bazat pe separația puterilor în stat și a unei economii concurențiale, de piață. Caracterul general al acestor elemente se datorează momentului special în care au fost exprimate. Sfârșitul anului 1989 marcase prăbușirea regimului comunist totalitar și redefinirea cadrului politic. Era, în termenii lui Ralph Dahrendorf, un moment de „politică constituțională”⁶, adică un moment în care se rescriau regulile jocului politic și se contura un nou cadru general, în care urma să se desfășoare viața politică. Din acest motiv, era firesc ca primele documente programatice postdecembriste să fie concepute la un nivel general și să conțină principii de politică constituțională. Cu timpul, se va putea observa o scădere a gradului de abstractizare al programelor politice și axarea lor pe chestiuni concrete de politică sectorială, cu toate că dezideratele generale exprimate în primul program nu au fost nici până astăzi în totalitate atinse.

3. Familia liberală de la atomizare la unitate

În evoluția PNL putem identifica mai multe etape, în afara celor date de ciclurile electorale. Anii 1990, 1992, 1996 și 2000 (chiar și 2004) – ca ani electorali – pot constitui repere externe pentru o eventuală analiză a mișcării liberale românești. Pentru studiul de față, însă, am preferat delimitarea unor etape în evoluția PNL în funcție de alte criterii care țin de viața și dinamica internă a acestui partid. Printre aceste criterii se numără: gradul de stabilitate și coeziune interioară, capacitatea de a păstra în interior curente de opinie diferite, gradul de organizare, inclusiv la nivel local. De altfel, potrivit literaturii de specialitate, în funcție de aceste criterii, la care se adaugă performanța electorală ca reper exterior, se poate aprecia forța și soliditatea unui partid politic.

După „reinventarea” liberalismului pe care am consemnat-o pentru 1990, putem stabili retrospectiv trei perioade mari în istoria postdecembristă a PNL: 1990-1998 – perioada scindărilor și începutul reunificării; 1998-2003 – definitivarea unificării și reconsolidarea PNL; din 2003 – a treia perioadă din evoluția PNL, să-i spunem post-reunificare.

⁵ *Partidul Național Liberal*, în “Adevărul”, 12 ianuarie 1990.

⁶ Vezi Ralph Dahrendorf, *Reflecții asupra Revoluției din Europa. Într-o scrisoare ce ar fi urmat să fie trimisă unui domn din Varșovia, 1990*, trad. de Marina Sandu, București, Editura Humanitas, 1993, p. 31-32: “Politică constituțională reprezintă cadrul ordinii sociale, contractul social... și formele sale instituționale; politica normală se referă la direcțiile dictate de interese și alte preferințe în cadrul respectiv. Organizarea alegerilor libere și corecte este o problemă de politică constituțională, campania pentru privatizarea industriei oțelului este o problemă de politică constituțională.”

Așadar, în prima parte a anilor '90 PNL avea să cunoască un drum deloc ușor, în care se poate identifica aproape un tipar evolutiv. Acesta constă într-o succesiune de fracturi apărute în momente cheie și urmate de tentative de reunificare, reușite în cele din urmă. PNL a fost nevoit în această perioadă, așa cum avea să se întâmple și ulterior, să ia o serie de decizii strategice care i-au pecetluit soarta politică. Însă, diferența majoră între perioada dinainte de 1997-1998 și cea ulterioară ține de consecințele unor asemenea decizii și de reacția celor care în interiorul partidului au avut alte opinii.

Concret, la începutul anilor '90 aproape toate evenimentele politice importante sau hotărârile majore au condus la sciziune. Prima s-a produs la scurt timp după alegerile de la 20 mai 1990 și în urma ei s-a creat Partidul Național Liberal – Aripa Tânără (PNL-AT)⁷. Deși candidatul la președinție al PNL, Radu Câmpeanu, se clasase al doilea, în ansamblu, rezultatul obținut la primele alegeri era unul dezamăgitor. Cu doar 7% din voturi, PNL, alături de celelalte partide istorice reapărute după 1989 – PNȚCD și PSDR – nu reușea decât să reprezinte o opoziție puțin relevantă în fața partidului predominant⁸ FSN. Nemulțumirea tinerilor liberali față de modul în care conducerea de atunci pregătise alegerile și gestionarea partidului în general, s-a materializat prin această primă sciziune. Mai târziu, PNL-AT va deveni fundamentul unui alt partid liberal – Partidul Liberal 1993 (PL 93).

A doua sciziune, în ordine cronologică, este legată de relația PNL cu Convenția Democratică din România (CDR). Alianță politică și electorală menită a contrabalansa poziția hegemonică a FSN, CDR fusese creată în noiembrie 1991 și avea în PNL unul din pilonii de bază. Deși rezultatele obținute la alegerile locale din februarie 1992 erau încurajatoare, iar PNL se putea impune ca lider al opoziției, partidul condus de Radu Câmpeanu a ales să participe singur la alegerile generale din septembrie 1992. Decizia a provocat părăsirea partidului de către adepții rămânerii în interiorul CDR și participării pe liste comune, care au format Partidul Național Liberal – Convenția Democratică (PNL-CD)⁹. Prin urmare, însăși rațiunea de a fi a PNL-CD era menținerea în interiorul Convenției și adoptarea strategiei opoziției unite în fața unui adversar politic major. PNL-CD a fost singura formațiune de sorginte liberală care nu a părăsit CDR niciodată de la înființarea sa și până la absorbție. În rest, se poate vorbi de o dinamică specifică a relației între Convenție, pe de o parte și PNL sau partidele de orientare liberală pe de altă parte. Concret, cu excepția PNL-CD, relația liberalilor cu CDR urmează parcă un tipar, după care apropierea unui partid liberal de Convenție coincidea sau era urmată la scurt timp de plecarea altuia.

Practic, în 1992 PNL a avut de ales între a candida singur în alegeri, urmând logica partidelor politice pentru care participarea pe liste proprii este testul suprem, și a candida pe liste comune, urmând logica unității politice în scopul câștigării alegerilor în fața unui competitor mai puternic. Opțiunea PNL la acea dată pentru prima variantă s-a dovedit o eroare strategică semnificativă, consecința ei fiind un rezultat sub pragul

⁷ La 4 iulie 1990 s-a constituit comitetul de inițiativă pentru formarea PNL-AT, din care făceau parte Dinu Patriciu, Călin Popescu Tăriceanu, Andrei Chiliman, Radu Boroianu, etc. Noul partid s-a constituit la 23 iulie 1990.

⁸ Alegerile din 1990 au instituit, potrivit tipologiei propuse de politologul Giovanni Sartori, un „sistem cu partid predominant”, adică „o configurație de putere în care un partid guvernează singur”. Vezi Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, London, Cambridge University Press.

⁹ Delegația Permanentă a PNL a hotărât ieșirea din Convenția Democratică la data de 11 aprilie 1992. La 29 aprilie 1992 a fost înscris la tribunal PNL-CD, având ca lideri pe Vintilă Brătianu, Nicolae Cerweni, Dinu Zamfirescu, Adrian Popescu-Necșești.

electoral și rămânerea în afara Parlamentului în intervalul 1992-1996. Interesant este faptul că PNL s-a aflat și ulterior în fața aceleiași dileme strategice. În funcție de context însă, aceeași decizie – a participării pe cont propriu în alegeri – s-a dovedit eronată în 1992, dar salvatoare în 2000, când PNL a părăsit din nou CDR pentru a-și măsura pe cont propriu forțele în alegeri.

Cea de-a treia sciziune s-a consumat în urma Congresului de la Brașov, din 1993, care a „sanționat” politic eșecul electoral din 1992 și a înlocuit conducerea partidului. Noul președinte al PNL a devenit în acel moment Mircea Ionescu Quintus, iar Radu Câmpeanu, împreună cu câțiva dintre apropiații săi au părăsit partidul și au creat Partidul Național Liberal – Câmpeanu (PNL-C).

Perioada următoare a fost marcată de revenirea PNL în Convenție – la finele anului 1994 și de apropierea între PL 93 și Partidul Alianței Civice (PAC), o altă formațiune de construcție și gândire liberală. Acestea din urmă au părăsit CDR la începutul anului 1995 și au participat sub forma unei alianțe la alegerile generale din 1996. La fel ca PNL în 1992, nici alianța dintre PAC și PL 93 nu a reușit depășirea pragului electoral. Una din explicațiile eșecului, valabilă atât pentru 1992, cât și pentru 1996, este oferită de „teoria alegătorului rațional”, care preferă să-și maximizeze profitul acordând votul unei formațiuni mai bine plasate. Cu alte cuvinte, alegătorul rațional nu riscă să-și dea votul unui partid cu șanse slabe de a trece pragul electoral, ci preferă o formațiune capabilă de o performanță electorală superioară, care îl va putea reprezenta în structurile puterii. Pe baza unui astfel de raționament, este foarte probabil că atât PNL în 1992, cât și alianța dintre PAC și PL 93, în 1996 au pierdut voturi în favoarea Convenției Democratice.

Nu întâmplător am ales anul 1998 ca delimitare între primele două perioade. În acest an avea să se realizeze, în cea mai mare parte, unificarea liberală, prin absorbția de către PNL a Partidului Liberal (rezultat din unificarea PNL-CD și PL 93) și fuziunea cu PAC. Din acest moment începe, practic, reafirmarea PNL, atât în interiorul Convenției Democratice, cât și pe scena politică în ansamblu. Reunificarea venea după îndelungi discuții și tratative și era încununarea unor eforturi colective.

Este foarte adevărat că și după 1998, PNL s-a aflat în fața unor decizii majore și a trecut prin momente în care i-a fost testată unitatea și soliditatea. Însă, așa cum subliniam anterior, spre deosebire de „copilăria” PNL-ului postdecembrist, cea de-a doua etapă este mai degrabă una a maturizării și consolidării. Dezbaterile asupra problemelor importante devine aproape o instituție a vieții interne, iar sciziunile și plecările în semn de nemulțumire sunt treptat înlocuite cu acceptarea deciziei majorității, deci cu respectarea unui principiu democratic, dincolo de tensiunea specifică anumitor momente. Unul dintre criteriile recunoscute de știința politică, prin care se poate aprecia forța unui partid, se referă la capacitatea acestuia de a păstra în interiorul său o pluralitate de opinii și interese, de a-și menține unitatea fără a suprima diversitatea, de a îngloba curente de opinie și de a lua deciziile prin dezbateri și vot democratic. Or, la aceste capitole se poate constata o evoluție pozitivă după 1998.

Evenimentele principale care au marcat această a doua etapă, pe care am stabilit-o convențional în evoluția PNL, au fost alegerile din 2000, respectiv stabilirea strategiei electorale în sensul participării pe liste proprii, cele două congrese în care au avut loc alegeri – februarie 2001 și august 2002 și, în fine, finalizarea unificării liberale prin absorbția PNL-C și crearea Alianței Dreptate și Adevăr în august 2003. Din punctul de vedere al politicii de alianțe și al strategiei pe termen scurt și mediu, PNL s-a dovedit a

avea un „potențial de coaliție” relativ ridicat¹⁰. Cu alte cuvinte, liberalii s-au arătat, în cele mai multe cazuri, dispuși a intra în coaliții electorale și postelectorale, cu diverși paterni politici, în funcție de circumstanțe, dar și de calculul politic. În conexiune cu potențialul de coaliție ridicat, PNL a practicat după 2000 și o politică de atragere și fuzionare cu partide considerate compatibile ideologic. Această strategie avea o dublă țintă: creșterea partidului prin înglobarea altor formațiuni și reducerea competiției pe aceeași parte a eșichierului politic, obiective parțial atinse. Astfel, în perioada 2001-2003 au avut loc trei congrese extraordinare de fuziune: cu Alianța pentru România (APR) în ianuarie 2001, cu Uniunea Forțelor de Dreapta (UFD) în aprilie 2003 și cu PNL-C în august 2003.

O dată cu definitivarea unificării liberale, PNL a intrat într-o a treia etapă a evoluției sale de după 1989. Evenimentul cel mai important care s-a consumat ulterior este cel al alegerilor locale din iunie 2004. Din perspectiva analizei asupra PNL, acest moment este important, deoarece a însemnat depășirea de către liberali a pragului de 15%, pentru prima dată în istoria lor postdecembristă. Acest procent este considerat a delimita partidele mici de partidele mari. Nefiind însă unicul criteriu, PNL mai are de îndeplinit câteva condiții înainte de a trece definitiv de la statutul de partid mic la cel de partid mare. În primul rând acest rezultat trebuie confirmat. N-aș vrea să insist foarte mult asupra detaliilor și asupra evoluției recente, pentru a nu intra pe un teren alunecos și pentru a nu depăși granița dintre istorie și politică.

Acesta este, succint, drumul de la atomizare la unitate parcurs de familia liberală postdecembristă, a cărei soartă a influențat, fără îndoială, și soarta liberalismului din România. Încercând un mic exercițiu de istorie contrafactuală ne putem imagina că, poate, anumite valori și principii liberale – de la respectul pentru proprietate privată până la promovarea liberei inițiative, ca să dăm doar două exemple – ar fi fost mai adânc înrădăcinate în societatea românească dacă mișcarea liberală nu ar fi trecut prin atâtea tulburări. Poate că, dintr-un anumit punct de vedere, anii de dispute și fracturi interne sunt o experiență din care se pot trage concluzii și învățăminte utile, dar, pe de altă parte, ei au reprezentat o perioadă în care liberalii și-au irosit potențialul în dispute interne, iar liberalismul nu a avut decât de suferit. Multă vreme liberalii s-au definit mai degrabă în raport unii cu alții, concentrându-și atenția către interior și nu către exterior. Or, era destul de dificil ca principiile liberale să pătrundă în mentalul colectiv, în condițiile în care exponenții acestora, sau cei care își asumaseră programatic misiunea de a le propaga, se confruntau cu o situație politică dificilă.

Toate acestea sunt acum deja istorie și trebuie consemnate ca atare, așa cum afirmam și în introducere. Familia liberală și-a regăsit drumul, iar refacerea unității însemna reîndreptarea atenției către îndeplinirea funcțiilor care implică legătura directă cu electoratul: structurarea vieții politice, asigurarea legitimității și stabilității, prin definirea și exprimarea de programe politice și guvernamentale (în acest fel, partidele coagulează și direcționează interesele și preocupările cetățenilor); integrarea socială și simbolică (partidele emit idei și simboluri, la care electoratul aderă)¹¹.

¹⁰ Giovanni Sartori definește atât potențialul de coaliție, cât și potențialul de șantaj care pot caracteriza un partid politic. În mod firesc, potențialul de coaliție se referă la disponibilitatea unui partid de a forma alianțe, în vreme ce potențialul de șantaj privește gradul în care un partid este înclinat să aplice diverse forme de „șantaj” politic asupra partenerilor politici.

¹¹ Vezi Jean-Michel de Waele, *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, trad. de Ramona Coman, Ana Maria Dobre, Dorina Iuga și Ninucia Pilat, postfața de Cristian Preda, București, Editura Humanitas, 2003, p. 7.

4. Epilog. Mai avem nevoie de liberalism?

Cei care privesc spre Occident ca etalon și țintă de urmat pentru societatea românească ar putea semnala faptul că, în multe din țările cu tradiție democratică, partidele care se autointitulează liberale fie au dispărut, fie joacă un rol relativ marginal pe scena politică, fiind, de regulă, partide mici. De aici întrebarea firească de ce mai avem noi nevoie de liberalism și de partide care să-l promoveze ca atare. Pe cât de simplu în aparență este răspunsul, pe atât de complexă este realitatea pe care o presupune el.

Societatea românească diferă de cea occidentală la mai multe capitole relevante pentru discuția de față, printre care tipul de cultură politică, gradul de încetățenire și interiorizare a valorilor liberale, precum și de consolidarea democratică. Chiar dacă nu se numesc liberale, partidele politice occidentale funcționează într-o societate deschisă¹², pluralistă, care a asimilat profund valorile și principiile liberale și este ea însăși exponentă a acestora. O astfel de societate poate să nu mai aibă nevoie de un partid liberal în sine, a cărui rațiune de a fi este tocmai promovarea acestor valori. Respectul general pentru valori de tip liberal și acordul cvasi-unanim cu privire la anumite principii și mecanisme liberale, care devin repere ale funcționării sistemului politic, determină ca diferențele dintre partidele politice să fie vizibile la alte nivele. Valorile liberale par a fi devenit un „bun comun” și reprezintă, de fapt, normalitatea. Pe de altă parte, o serie de partide occidentale, chiar dacă nu au cuprinsă în denumirea oficială noțiunea de „liberal”, promovează politici liberale în diferite domenii ale vieții economice și sociale. Prin urmare, departe de a fi dispărut, liberalismul a devenit, într-un fel, un atribut intrinsec al lumii occidentale, pe care ne-am fixat-o ca model și la care ne raportăm permanent, conștient sau inconștient.

Cultura politică de tip participativ¹³ și democrația consolidată¹⁴ ca tip de regim politic întregesc această imagine. Regimurile democratice sunt caracterizate, în mod firesc, de o cultură politică participativă, care presupune o orientare activă a sinelui către sistem, implicare în viața publică și participare. O democrație consolidată implică o continuitate și stabilitate a procedurilor și mecanismelor democratice, asimilarea anumitor principii și valori democratice și, fără îndoială, un stat de drept. Or, tocmai liberalismul este cel care concepe statul ca „limitat, fie în privința puterilor, fie în privința funcțiilor sale. Noțiunea curentă folosită pentru a desemna primul caz este *stat de drept*...”¹⁵.

Așadar, la modul abstract, nu vom putea spune niciodată că nu mai avem nevoie de liberalism, atâta timp cât ne dorim să trăim într-o societate deschisă și nu sub un regim autoritar, iar la modul concret, într-o societate pluralistă vor exista întotdeauna partide care să susțină politici liberale, fie că vor purta denumirea de „liberal” sau își vor spune altfel. Acesta este un posibil răspuns la întrebarea din subtitlu.

¹² Karl Popper, teoreticianul societății deschise, o definește pe aceasta ca „set de instituții (printre care alegerile generale, adică dreptul poporului de a-și destitui guvernul) care permit controlul public asupra guvernanților și demiterea acestora de către cei guvernați, instituții care oferă celor guvernați posibilitatea de a obține, fără a folosi violența, reforme chiar și împotriva voinței guvernanților”. Vezi Karl Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, București, Editura Humanitas, 1993, vol. II, p. 167.

¹³ Politologii Gabriel Almond și Sidney Verba sunt primii care au elaborat teoria privitoare la cultura politică, definită ca set de valori și atitudini ale fiecărui membru al societății față de sistem. Cei doi propun o tipologie a culturii politice, distingând trei tipuri: cultură politică parohială, dependentă și participativă.

¹⁴ Democrația consolidată este rezultatul așteptat al tranziției de la un regim autoritar la unul democratic. Potrivit lui Juan Linz și Alfred Stepan, tranziția democratică încheiată și democrația consolidată sunt variabilele dependente în procesul de tranziție parcurs de statele foste comuniste.

¹⁵ Norberto Bobbio, *Liberalism și democrație*, trad. de Ana Luana Stoicea, București, Editura Nemira, 1998, p. 37.

Bibliografie

- “Adevărul”, 12 ianuarie 1990;
- Norberto Bobbio, *Liberalism și democrație*, trad. de Ana Luana Stoicea, București, Editura Nemira, 1998;
- Ralph Dahrendorf, *Reflecții asupra Revoluției din Europa. Într-o scrisoare ce ar fi urmat să fie trimisă unui domn din Varșovia, 1990*, trad. de Marina Sandu, București, Editura Humanitas, 1993;
- Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1996;
- Dan Pavel, Iulia Huiu, *Nu putem reuși decât împreună. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Iași, Editura Polirom, 2003;
- Repere pentru o istorie a Partidului Național Liberal, după decembrie 1989*, București, Editura Libripres, 2000;
- Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, London, Cambridge University Press;
- Jean-Michel de Waele, *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, trad. de Ramona Coman, Ana Maria Dobre, Dorina Iuga și Ninucia Pilat, postfața de Cristian Preda, București, Editura Humanitas, 2003.